1997 с. От ыйын 24 к. Чэппиэр № 79 (8310) Норуот күүһэ — көмүөл күүһэ!

ЭНСИЭЛИ

Нам улууһун хаһыата — 1935 сыл алтынньы 5 күнүгэр төрүттэммитэ

Тыл — омук баар-суох сыаннаһа уонна быстыспат бэлиэтэ. Хас биирдии норуот бэйэтин ураты майгыннаах культуратын, үгэстэрин, тылын харыстыыр суверенней бырааптаах.

Саха Республикатын Тыл туһунан Сокуонуттан

ТӨРӨӨБҮТ ТҮӨЛБӘ

Уулаах, газтаах сайдыа Таастаах

Таастаах нэһилиэгин баһылыга В. И. Герасимов кэпсиир: Быйыл олус күраанна ата, саас тымныы этэ. онон от тахсыыта төрдө хойуу эрээри кылгас. Хотоол сиргэ отой да үүммэтэ. Дьаһалтаҕа икки «Беларусь» трактор, рулоннай пресс, биир роторнай, биир КДП косилкалардаахпыт. 134 сылгыга 400 тонна от бэлэмниэхтээхпит этэ да аҥаара эрэ кэлииһи.

Нэһилиэнньэҕэ 344 га ходуһа сирин биэрбиппит. Билигин 120-чэ киһи наймылаһан оттуу сылдьаллар, үс гыммыт биирин кэрингин кэбистилэр. Кэлэр кыстыкка оппут кырыымчык буолсу. Аҥардас чааһынайдарга 168 сүөһү баар, онтон 70-та ыанар ынах. Урукку сылларгa нэһилиэк үрдүнэн 1000 тонна кэрингэ от оттонуллара, ол быйыл кыайтарбат туруктаах.

Кыстыкка бэлэмнэнии чааһынан: киин котельнайбыт үлэлиир кыаҕа суох. Бастатан, кочегардар тиийбэттэр, онно эбии котеллар эргэрдилэр, насос да көстүбэт. Былырыын чох тиэллибэккэ балтараа ый саһааны оттубуппут. Билигин биир ый оттор чох саппаастаахпыт. Аны күһүн «Уралбытын» оҥостон тиэйиэхпит. Онтубут да бэйэтэ сүөкээбэт, мас кузовтаах.

Быйыл күһүн суолу эрдэ астаран оҥордоххо, транспордаах тэрилтэлэри кэпсэтэн чоҕу тиэттэриэ этибит.

Нэһилиэнньэ аҥара оҕолор: оскуолаҕа 47, детсадка дьиэлэригэр 53 оҕо баар. Математика, физкультура учууталлара суох, солбуһуннан үөрэтэллэр. Маны үөрэх салаата болҕомтоҕо ылан кадрынан хаччыйыа этэ. учууталларга диэн биир квартираны бэлэмнээн олоробут.

Уопсайынан дьон настарыанньата куһаҕана суох. Бюджеттан хамнаһы кэтээччилэр аҕыйахтар, онон натуральнай хаһаайыстыба быһыытынан ыал аатыттан ааспакка олоробут. Бэрээдэкпитин бэйэбит көрүнэбит, кэлин улахан айдаан суох.

Саамай кыһалҕаттан кыһалҕабыт—иһэр уунан хааччыныы. Билигин үрэхтэн биэс километр сиртэн тракторынан тиэнэбит. Онтубут кыһын тоҥон 3,4 эрэ буочука ууну аҕалар. Анал уу баһар массыынаны кэтэспиппит бэһис сыла. Манна улуус баһылыгын тыла-өһө тиийэрэ наада.

Газ магистральнай турбага бөһүөлэккэ кэлэн турар, бөһүөлэк иһинээҕи ситим улахана тардылынна. Онон бу сүүгкэн социальнай боппуруос бэрт кыраттан иҥнэн турар. Дьон газ киирэригэр бүк эрэнэн кэлэ-бара сатаабаттар, төттөрүтүн ыһыах иннинэ аҕай икки ыал эбилиннэ. (Мэҥэттэн, Горнайтан). Онон газ, уу быһаарылыннаҕына Таастаах сайдар, улаатар кэскиллээх.

Суруйда В. КАСЬЯНОВ.

✦✦✦

ЛАУРЕАККА ТУРУОРДУЛАР

Хатырыкка нэһилиэк мунньаҕар 19 киһини быыбарынайдарынан таллылар. Быыбарынайдар сэттэ киһилээх сэбиэт тэриннилэр уонна председателинэн Гаврил Дмитриевич Попову таллылар.

Нэһилиэк мунньаҕар иккис боппуруоһунан М. К. Аммосов аатынан республикатааҕы бириэмийэҕэ лауреакка кандидаттары туруоруу буолла. Информацияны нэһилиэк баһылыга Е. Н. Собакин оҥордо. Мунньах бириэмийэҕэ лауреакка кандидаттарынан биир санаанан Саха Республикатын Президенин М. Е. Николаевы, Ил Түмэн палататын председателин Е. М. Ларионову туруордулар.

Н. СИВЦЕВ.

УЛУУС ДЬАҺАЛТАТЫГАР

НАМ УЛУУҺУН НЭҺИЛИЭННЬЭЛЭЭХ ПУУННАРЫГАР СИР УЧААСТАКТАРЫН БИЭРИИНИ УОННА ТУҺАНЫЫНЫ БЭРЭЭДЭКТИИР ТУҺУНАН

Улуус Мунньаҕын X сессиятын быһаарыытын толорууга, сир учаастактарын биэриини уонна туһаныыны, тыа нэһилиэнньэлээх пууннарын планировкалааһыны уонна тутууну бэрээдэктиир сыалынан уонна «СР улуустааҕы, куораттааҕы (республиканскай суолталаах куораттар) дьаһалталарын туһунан» СР Сокуонун 14 ыст. «и» пуунугар сөп түбэһиннэрэн:

1. «Нам улууһугар сир учаастагын туһунан Балаһыанньаны» бигэргэтэргэ (1 №-х с).

2. «Нам улууһун нэһилиэнньэлээх пууннарыгар юридическай сирэйдэргэ, предпринимателлэргэ уонна гражданнарга сир учаастагын биэрии нуормаларын» бигэргэтэргэ.

3. Сир реформатыгар уонна сир ресурсаларыгар улуустааҕы комитет (Местников С. И.), нэһилиэктэр баһылыктара сир учаастактарын биэриигэ уонна хонтуруоллааһыҥҥа СР уонна РФ туһааннаах законодательнай акталара ылыллыар дылы бу Балаһыанньанан уонна сир учаастагын биэрии нуормаларынан салайтаралларыгар.

4. Бу дьаһалы олохтоох бэчээккэ таһаарарга.

5. Бу дьаһал туолуутун хонтуруолун, улуус дьаһалтатын баһылыгын солбуйааччы Бочкарев А. А. сүктэрэргэ.

Нам улууһун дьаһалтатын баһылыга А. ЯДРЕЕВ.

10.07.97с. № 29 рд

НАМ УЛУУҺУГАР УҺААЙБА УЧААСТАГЫН ТУҺУНАН БАЛАҺЫАННЬА

1. РФ Сиргэ Кодексын 7 ыст. сөп түбэһиннэрэн уһаайба учаастага (уһаайба) нэһилиэнньэлээх пуун чэрчитинэн сир учаастага, гражданнарга биирдиилээн олорор дьиэни туттарга уонна бэйэ көмөлтө хаһаайыстыбатын тэринэргэ бэриллэр.

2. Олохтоммут нуорма иһинэн гражданнарга уһаайба бэриллэр:
чаһынай бас билиигэ;
тыыннааҕын тухары нэһилиэстибэлэнэр;
мэлдьи туһаныллар.

3. Гражданнар уһаайбаларын иһигэр тутар-архитектурнай, санитарнай, баһаары утары ирдэбиллэри тутуһан туран тутар бырааптаахтар:
олорор дьиэлэри:
сарайдары, кыладыапкалары;
баанньыктары;
ампаардары;
теплицалары;
бэйэ бас билии транспорыгар гаражтары;
хотоннору;
сүөһүгэ кыбыылары, даллары;
киһи олоҕор наадалаах атын да хаһаайыстыбаннай тутуулары.

Итини тэҥэ гражданин уһаайбатыгар оҕуруот аһын үүннэриинэн дьарыктанар бырааптаах.

4. Гражданин уһаайбатыгар буортулаах веществолары таһаарар, баһаартан-дэлби тэбиниттэн кутталлаах, тыаһы уонна дьааттаах тобохтору үөскэтэр тутуулары уонна производствоны тутар-тэрийэр бырааба суох. (СНиП 2.07.01-89. Куоракка уонна тыаҕа тутуулуу планировкалааһын).

5. Нам селотугар уһаайба мунгутуур нуормата 1500 квадратнай метр, тыа нэһилиэнньэлээх пууннарыгар 2500 квадратнай метр.

6. Уһаайба нормативнай иэнин иһинэн гражданин сир нолуогун төлүүр.

7. Уһаайбаҕа сир учаастагын нуорманы таһынан биэрии көҥүллэммэт.

8. Өскөтө гражданнар уһаайба нормативнай иэнин бэйэлэрэ аһарбыт уонна тутуулуу ыыппыт түбэлтэлэригэр эбэтэр кинилэргэ учаастак нуорманы таһынан бэрилиннэҕинэ, 1997 с. муус устар 18 к. улуус Мунньаҕын уураах сөп түбэһиннэрэн арендай дуогабар түһэрсиллэр. Ити иэннэр иһин гражданнаа арендай төлөбүрү төлүүллэр.

9. Архитектурнай, санитарнай, баһаары утары ирдэбиллэри, сир законодательствотын тутуспаттар, туттулла сылдьар законодательствоҕа сөп түбэһиннэрэн эппиэтинэскэ тардыллаллар.

Дьаһалта дьыалаларын дьаһайааччы И. ЛУКИН.

Нам улууһун нэһилиэнньэлээх пууннарыгар араас хаһаайыстыбаннай сыалларга юридическай сирэйдэргэ уонна гражданнарга сир учаастагын биэрии

НУОРМАТА

Бу нуормалар тутуу нуормаларыгар уонна бырааабылаларыгар сөп түбэһиннэрэн оҥоһуллуннулар. 2.07.01-89 «Куоракка уонна тыаҕа тутуулуу планировкалааһын» (СНиП 2.07.01-89).

Іа климатическай оройуон

Сир учаастагын кээмэйдэрэ

1. 50 миэстэлээх оҕо садтара—40 кв м х50 тэҥнэһэр 2000 кв м+7,5 кв м х 50—2375 кв м=0,3 га

2. 140 миэстэлээх оҕо садтара—(35х140) +140) —4900 кв м+1050 кв м=5950 кв м—0,6 га

3. Уопсай үөрэхтээһин оскуолалара үөрэнээччилэрин ахсаанынан:
400 киһиэхэ дылы 50 кв мх400=2 га,
500 киһиэхэ дылы 60 кв м х500=3 га,
600 киһиэхэ дылы 50 кв м х500=3 га,
800 киһиэхэ дылы 40 кв м х 800=3,2 га,
1100 киһиэхэ дылы 33 кв м х 1100=3,63 га.

4. Интернаттар үөрэнээччилэрин ахсаанынан:
300 киһиэхэ дылы 70 кв м х300=2,1 га

5. УПК дьиэтэ—2-3 га

6. Аналлаах орто үөрэх заведениелара үөрэнээччилэрин ахсаанынан:
300 киһиэхэ дылы 75 кв м х 300=2,1 га,
300-тэн элбэх үөрэнээччигэ 57,5 кв м х 300=1,725 га.

7. Балыыһалар (стационардар) куойка ахсаанынан:
50-ка дылы 300 кв м х 50=1,5 га,
50-тан 100-кэ дылы 250 кв м х 100=2,5 га,
100-тэн 200-кэ дылы 170 кв м х 200=3,4 га.

8. Поликлиникалар, амбулаториялар 0,3 га

9. Суһал көмө станциялара:
0,05 га автомобильга. 0,05 х 20=1 га.

10. Аптекалар 0,2=0,3 га

11. Фельдшерскай- акушерскай пууннар, объект 0,2 га.

12. Оҕо санаторийдара 50 миэстэҕэ дылы 158 кв м х 50=0,8 га.

13. 100-кэ дылы оҕолоох үлэ уонна сынньалаҥ лаҕырдара 200 кв м х 100=2 га.

14. 50 киһиэхэ сынньалаҥ базата 150 кв м х 50=0,75 га.

15. 300 кв м дылы эргинэр иэннээх маҕаһыыннар төһө киһини хаччыйалларынан;
6000 киһиэхэ дылы—0,6 га,
10000 киһиэхэ дылы—0,8 га.

16. 600 кв м дылы эргинэр иэннээх рыночнай комплекстар 14 кв м х 600=0,84 га.

17. Остолобуойдар: 50 миэстэҕэ—0,25 га,
150 миэстэҕэ дылы 0,20 га.

18. Баанньык0,2=0,4 га.

19. Сибээс объектара хаччыйар нэһилиэнньэлэрин ахсаанынан:
2000 киһиэхэ дылы—0,35 га,
6000 киһиэхэ дылы—0,45 га.

20. Бааннар—0,05 га.

21. Административнай дьиэлэр: 3-5 мэндиэмэннээххэ 1 сотрудниккa—44 кв м.

22. Бырайыактыыр бюро: 2-5 мэндиэмэннээххэ 1 сотрудниккa—30 кв. м.

23. Суут дьиэтэ—0,15 га.

24. ЖКХ хонтуората—0,3 га.

25. Баһаарынай депо хаччыйар нэһилиэнньэтин ахсаанынан:
1000 киһиэхэ дылы—0,45 га.
2000 киһиэхэ дылы—0,5 га,
20000 киһиэхэ дылы—0,6-тан 1 гаҕа дылы.

26. 100 миэстэлээх гостиница: 55 кв м х 100—0,55 га.

27. Қылабыыһа: 1000 киһиэхэ—0,24 га,
10000 киһиэхэ—2,4 га.

28. Гаражтар: 100 массыынаҕа дылы —2 га.

29. Ас-үөл табаардарыгар ыскылаатар: ыскылааттар иэннэрэ—19 кв м,
1000 киһиэхэ—600 кв м.

30. Промышленнай табаардар ыскылааттара: ыскылааттар иэннэрэ—193 кв м
1000 киһиэхэ—580 кв м,
10000 киһиэхэ—3800 кв м.

31. Биирдиилээн олорор дьиэни тутуугa сир учаастагын иэнэ:
тыа нэһилиэнньэлээх пууннарыгар—0,25 га,
улуус киинигэр —0,15 га.

32. Квартира таһынааҕы сир учаастагын кээмэйэ (дьиэ тутуутун иэнин киллэрэн туран) 1-2 мэндиэмэннээх 2 квартиралаах дьиэҕэ=1 квартираҕа 600 кв м, 0,12 га.

33. 4 квартиралаах дьиэлэргэ—1 квартираҕа 400 кв м, барыта 0,16 га.

34. 4 мэндиэмэнгэ дылы элбэх квартиралаах дьиэлэргэ (тутуу иэнин киллэрбэккэ туран) 1 квартираҕа 60—100 кв м.

35. 4 мэндиэмэнтэн ордукка 1 квартираҕа 30—60 кв. м.

36. Чааска 10 Гкал дылы итинни биэрэр котельнайдар—1 га.

37. Электрическэй подстанциялар—0,6 га

38. Суукка ҕа 0,8 тыһ. кубометр кыамталаах уулуу ыраастыыр станция—1 га.

39. 5 колонкалаах АЗС—0,2 га.

40. 1 мэндиэмэннээх гаражтар: 1 автомашинаҕа— 30 кв м.

ҮЧҮГЭЙИ ҮТҮКТҮӨХХЭ, ҮӨДҮТҮӨХХЭ, ҮКСЭТИЭХХЭ

ҮС КӨЛҮӨНЭ КӨРҮСТЭ

Ааспыт ыйга Хамаҕатта нэһилиэгэр үс көлүөнэ ыал түмсэн харах көрсөн олорон оҕо иитиитигэр кэпсэттилэр. Намтан дьиэ кэргэн уонна демографическай политикаҕа отдел сэбиэдиссэйэ Макарова М. С., улуустааҕы дьахтар сэбиэтин председателэ Лукина З. И. кэлэн кыттыыны ыллылар. Хамаҕатта нэһилиэгин дьахталларын сэбиэтин председателэ Заровняева А. З. икки сыл устата туох үлэни ыыппытын кылгастык билиһиннэрэн баран сүрүн болҕомтотун үс көлүөнэ ыал көрсүһүүтүгэр туһаайда.

Кырдьаҕас көлүөнэ ыал аатыттан Мария, Гаврил Касьяновтар, орто ыал аатыттан Анатолий, Александра Посельскайдар, эдэр ыал аатыттан Роберт, Нина Харитоновтар кэлбиттэр. Кинилэр сүрүннээн төрөппүт оҕоҕо кыра эрдэҕиттэн хайдах сыһыаннаһарын, кэлин улаатан истэхтэринэ үөрэххэ- үлэҕэ такыйыыларын түһунан кэпсээтилэр. Онуоха барыларын кэпсээнэ, ыйытыыларга эппиэттэрэ маарынныыр. Оҕолору сыспыпытын, улаханнык мөхпүппүтүн соччо өйдөөбөппүт диэн буолла. Ити ыаллартан Касьяновтар оҕону иитиигэ үһүн сыллаах, опыттаах педагогтар. Саастарын тухары оҕолору үөрэппит, элбэхтик саҥарбыт, такайбыт дьон. Посельскайдар үрүҥ-хара аҥардаах төрөппүттэр. Онтон Харитоновтар совхоз саҕана эти-үүтү дэлэтии үгэнин тутаах үлэһиттэрэ эбиттэр. Аны билигин Роберт баһынай хаһаайыстыбатыгар үлэлиир.

Кэлин оҕону иитиигэ төрөппүттэртэн хайалара улахан оруоллаҕый диэҥнэ балай эмэ дискуссия барда. Үксүн иккиэн тэҥнэр дииллэр. Ол эрээри, мин санаабар, маҥнай утаа ханна да иһиттэххэ аҥардас ийэлэр төһө эльбэхтэрин туһунан отчуокка ахтаччылар. Онон аҥардас аҕалар тустарынан отчуоттаан эрэллэрин истибэтэҕим. Итинтэн буоллаҕына аҕа оруола баһыйара көстүөх курдук. Өскө арыгыһыт аҕалаах оҕолор кыраларыттан төһөлөөх сирэйхарах иччитэ буолаллара буолуой? Төһө мүҥга тэҥнэһиэй? Онтон иһэр да ийэлэр аҕаларын курдук дьиэ буора бытарыйыар диэри хаһыытаабаттарынан, дьиэ иһигэр тигр кыыл курдук тиргиллибэттэринэн ийэлэр оҕоҕо намчылара оҕону бэйэҕэ тардара күүстээх. Оччотугар ийэ оруола эмиэ кырата суох буолар эбит.

Олох күүһэ эр киһи, күүстээх аҥар дииллэрэ мээнэҕэ буолбатах. Аҕа баһылык дьиэ иһигэр хайдах сигилилээҕий да онуук атмосфера үөскүүр. Оччотугар аҕа оруола син биир ордон тахсар. Кини дьиэ кэргэн күрүөтэ-хаһаата, дурдата. Киэҥ сырыылаах, булан-талан аҕалан аһатааччы улахан өттүн ылар.

Аҕалаах дьоҥҥо ити киэһэ элбэх ыйытыыны биэрдилэр: оҕо буруйу оҥордоҕуна биргит көмүскүүр дуо? Улаатан эрэр оҕону дьиэ таһынааҕы үлэҕэ биир төрөппүт соруйдаҕына биирэ атаахтатан ыыппат түгэнэ баар дуо?—диэн уо. д. а.

Оҕону икки аҥы хайыта тардан оҕо санаатын алдьатар түгэннэр биһиги олохпутугар баалларын туһунан таспытыгар таһааран киэҥ кэпсэтии оҥорботубут. Итини кэлэр өттүгэр учуоттаныахпыт диэн эрэллээхпин.

К. НИКОЛАЕВ.

УЛУУСКА ҮӨРЭҔИРИИ 125 СЫЛА

Үйэ аҥарыгар чугасаһар кэмҥэ

1909 сыллааххаа Хомус таах нэһилиэгэр төрөөбүтүм, 8 оҕо этибит, олортон биллигин иккиэбит эрэ. 1921 сыллааххаа Кыһыл Сыыр оскуолатыгар маҥнайгы кылааска үөрэнэ киирбитим. Кылааска 13-14 оҕо үөрэммитэ. Кинилэртэн билигин мин уонна Шестаков М. Д. эрэ баарбыт. Бастакы учууталым— Кыһыл Бытык диэн аҕабыт кыыһа— Евгения Ивановна Винокурова. Үһүс кылааска үөрэнэ сырыттахпытына Гражданскай сэрии буолан оскуола сабыллыбыта. Дойдуга быһылааннаах сыллар буоланнар икки сыл курдук үөрэммэтэҕим.

1925 сыллааххаа Нам селотугар (уруккутунан Куонда Кириэһигэр) үһүс кылааска киирэн үөрэхпин салҕаабытым. Ити кэмнэргэ село баара-суоҕа 30-ча дьиэлээҕэ: таҥара дьиэтэ, балыыһа, оскуола, бырааба, пансион, аҕабыт дьиэлэрэ эрэ көстүүлээхтэрэ.

3-5 кылаастарга билигиҥи амбулатория дьиэҕэ үөрэммитим. 6-7 кылаастарга почта иннинээҕи мас дьиэҕэ үөрэммиппит. Ити кэмнэргэ үөрэммит учууталларбын махтанан туран ахтабын: А. Г. Аверинская, Л. Н Харитонов, М. Д. Азаров, Ф. Г. Дьяконов, Д. И. Винокуров курдук Нам ыччатын иитиигэ ис сүрэхтэриттэн бэриниилээхтик үлэлээбиттэрэ.

1929-30 сс. үөрэх дьылыгар 7 кылааһы үөрэнэн бүтэрбиппит: Степанов Михаил (Майор), Степанов Касьян, Шапошников Иван, Чумаевскай Петр, Ядрихинскай Егор, Винокуров Гриша, Слепцова Мария, Ядрихинская Валентина, Ядрихинская Улита, Бердников Афанасий, Александрова, Бердников Владимир, Винокуров Гриша. 6-7 кылаастарга үөрэнэ сылдьан общественнай үлэлэргэ бары актыыбынайдык кыттарбыт. 1927-1929 сыллардааххаа дойду үрдүнэн культурнай революция, сири холбоон үлэлиргэ маҥнайгы табаарыстыбалар, колхозтар уонна 1929 сыллаахтан сир үллэһигэ барбыта. Биһиэхэ, хас биирдии үөрэнээччигэ, 2-3 үөрэҕэ суох дьону үөрэтэргэ сыһыараллара. Ити дьону саас аҕар, суруйар гына үөрэтэн таһаарарбыт. Бырааһынныыктарга оройуон киинигэр, нэһилиэктэргэ концерт уонна бостонуопка туруорарбыт. «Бассабыык», «Дьадаҥы Дьаакып», «Таҥха», «Куһаҕан тыын» диэн испиэктаакылларга элбэхтик ооньообутум. Көрөөччүлэр интэриэстэрин син тардар этибит.

Сир үллэһигэр нэһилиэктэр депутаттар ортолоругар киирбитим уонна эппиэттээх секретарынан үлэлээбитим. Колхозтар бастаан тэриллиилэригэр эппиэттээх боломуочунай көмөлөһөччүтүнэн сылдьыбытым.

1930 сыллааххаа балаҕан ыйыгар Дьокуускайдааҕы учуутал техникумугар үөрэнэ киирбитим. Икки аҥар сыл үөрэнэн, атырдьах ыйыгар бүтэрбитим. Оччолорго республикаҕа бары бүттүүн булгуччулаах начальнай үөрэхтээһин барара, политехническэй үөрэхтээһин принциптэрэ оскуолаларга киирбиттэрэ. Үөрэтэр учууталлары бэлэмнээбиттэрэ. Ядрихинскай Е. О. биһиги онно үөрэммиппит.

Куорат техникумнарыгар үөрэнэр студеннарга, спорду таптаччыларга «Авангард» диэн физкультурнай куруһуокка чилиэнинэн сылдьыбытым. Саас-сайын бырааһынныыктарга физкультурнай форманан, хас биирдии спортсмен түөһүгэр кыһыл таҥаска тупсаҕайдык суруллубут лозуннаах куорат киин уулуссаларынан парад оҥорорбут уонна эстафетаҕа сүүрэрбит.

Сайынын каникулбар 1931 сыллааххаа Нам оройуонун салалтатынан билиҥиги Кэбээйи, Тыайа, Куокуй нэһилиэктэриҥэр кэлэр үөрэх дьылыгар үөрэнэр оҕолор учуоттарын, үөрэнэр оскуолаларын булунарга уонна өрөмүөниэтэргэ балтараа ый устата командировкаҕа сылдьыбытым. Бэс ыйыгар оройуон ыһыаҕар уо. д. а. наадаҕа киирэ сылдьар Кэбээйи дьонун кытта тахсыбытым. Итиннэ сайыҥҥы сыньалаҥым барыта барбыта.

Күһүнүгэр Наркомпрохтан Нам ШКМ-гар учууталынан ананан тахсыбытым. Атырдьах ыйын 25 күнүттэн 1932 сыллаахтан билиҥиэ диэри, үйэ аҥарыгар чугасаһар кэм устата, талбыт идэбинэн учууталлыы сылдьабын. Бастаан ШКМ-ҥа, кэлин Нам иккис сүһүөх (Намская школа II концентра) учууталынан уонна оскуола сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитим. Манна үлэлээбит сылларбар бары кылаастарга (V-VII) политехническай үлэ, саха тылын (бэйистэргэ) үөрэппитим. Оччолорго учебник бэйэбэр эрэ баара, сороҕор ол да суох буолара.

1932-34 сс. V-VII кылаастарга үөрэммиттэрэ: Марков П. А., Парников Р. С, Молчановтар (Никольскайтан киниилэр үс бырааттыылар), Винокурова Е. Д., Маркова Анна, Эверстова Марфа уо. д. а.

Уруок тас өттүнэн общественнай үлэлэргэ куруутун кэриэтэ сылдьарым. Оройуон кулуубун иһиннэн тэриллэр концертар, бостонуопкалар көхтөөхтүк тэриллэр этилэр.

Нам селота олус кыра этэ, дьиэтин үксэ саха балаҕана этэ. Хоту, Силипиэн оҕонньор таһыгар, 1930 с. МТС олохсуйбута. Электрическэй уоту 1932, 1933 сылларга аҕыйах дьиэлэргэ паровик биэрэрэ. Динамота кыра буолан уот мөлтөх этэ.

Оскуолаҕа ити сылларга үлэлээбиттэрэ: Геллис—Колмогорова З. П. (директор), Николаев А. А. (завуч), Денисов С. Г., Дьяконов М. С., Шапошников И. И., Протопопов Н. Е., Потапов Г. Г., Сивцев Е. С. Педколлектив олус эйэлээҕэ.

1934-35 сс. үөрэх дьылыгар Хатырыкка 5 кылаас аһыллыбыта. Хас да предметтаах учуутал суох этэ. Миигин онно анаабыттара. Нуучча, саха тылларын, математиканы, географияны, үлэ уруогун үөрэппитим. Үөрэммиттэрэ: Макаров Г. А., Винокурова Мария (Уваровскай Федот кэргэнэ), Попова Харитина (өлбүтэ), Ядрихинская Настя, Ядрихинская Поля (өлбүтэ), Дорофеев (фроҥҥа өлбүтэ), Атласов (өлбүтэ), Попов Егор, Охлопков уо. д. а. Учууталларынан үлэлээбиттэрэ: Попов П. П., Игнатьев Г. П, Сивцев С. Т. Аҕа дойду сэриитин хонуутугар өлбүттэрэ.

1947 сылтан дойдубар кэлэн баран, оройуон үөрэҕин салаатын методкабинетын сэбиэдиссэйинэн, орто оскуола завуһунан, математика, физика учууталларынан, кэлин 1959 сылтан үлэлиир ыччат киэһээҥи оскуолатыгар учууталынан, директорынан үлэлээбитим. Ыччат үөрэнэриҥэр үгүс саҥалары киллэрбиппит. Общественнай үлэ быһыытынан народнай суут сэтээтэлинэн үрдүкү суукка тиийэ үлэлээбитим, үйэ чиэппэриттэн ордук оройуон хаһыатыгар штаты таһынан корреспонденынан сырыттым. Оройуоҥҥа өр сылларга үлэлээбитим «Норуот үөрэҕириитин» музейын тэрийэрбэр көмөлөстө.

Петр Петрович ОКОНЕШНИКОВ,
СР үтүөлээх учуутала, норуот үөрэҕириитин туйгуна.
Ахтыыттан.

1979 с. олунньу-кулун тутар.

КЫРДЬАҔАСТАН — СҮБЭТИН

Көҥүл үлэ эрэ өрүһүйүөҕэ

Саас баттаан, доруобуйа мөлтөөн дэбигис баранкэлэн, кэпсэтэн-ипсэтэн сэргэхсийэр кыахпын сүтэрэн өр сыллар усталарыгар иитиэхтээбит санааларбын таспар таһаарыахпын баҕардым. Уопсайа үйэ аҥарыттан ордук үлэлээбит сылларым аҥарын кэриэтэ хаһыакка анаммыта. Онон эдэр коллегаларым көрдөһүүбүн ылынан сурукпун бэчээттиллэрэ дуу? Хаайа сылдьыбыт санаабын төлө тардарбар төрүөтүнэн буолбут икки түгэн.

Бастакыта: Син балачча өрдөөҕүтэ биир эдэр киһи: «Мин көлүөнэм алҕаһыыр, ардыгар сыыһа-халты туттара барыта бэйэтин эрэ буруйа буолбатах. Онуоха эһиги— аҕа көлүөнэ эмиэ кыттыгастаах»,—диэбиттээх.

Иккиһэ: Улуу Кыайыы 52-с сылын бырааһынныыгар Ил Түмэн (Государственнай Мунньах) Председателэ Е. М. Ларионов: «Эһиэхэ—сэрии, тыыл фроннарыгар Улуу Кыайыыны үһансыбыттартан, урусхалламмыт норуот хаһаайыстыбатын чөлүгэр түһэрсибиттэртэн, Ийэ дойдубутун бөҕө экономикалаах, модун байыаннай күүстээх державаҕа кубулутуспуттартан, сэрии кэнниттэн түөрт көлүөнэни нитиһэн-үөрэтиһэн киһи-хара оҥорсуспуттартан ахсааннаах ордон хаалбыттарга— биэриэхтээх иэспититтэн саатар сороҕун эмэтин төлөһөр кэриэтэ кыах баарынан кыһаныахпыт»,—диэн эппитэ.

Бу—бэйэ-бэйэлэринэн толорсор, олоххо туох буолбутун, баарын уот харахха этэр, иннникигэ эрэли күүһүрдэр этилэр. Бу—махталлаах көлүөнэлэр бэрэстэбиитэллэрэ уруккуну олох туора сотон кэбиспэт, наадалааҕын ылҕаан, сиидэлээн ылан, өссө сайыннаран тупсаран олоҕу салгыыр былааннаахтар. Аҕа көлүөнэни ытыктыыр, кэриэстиир эбиттэр диэн өйдөбүлгэ киирдим. Мантан үөрүөххэ, маныаха махтаныахха эрэ сөп дии саныыбын.

Ол түөрт көлүөнэ кимнээхтэрий?

Бастакынан—бүгүҥҥү эдэр пенсионердар. Иккиһиннэн 30-тан пенсияҕа тахсыахтарыгар диэри саастаахтар, үсүһүнэн, сорохторо үөрэнэ, сорохторо үлэлии сылдьар 18-тан 30-гар диэри саастаах эдэр дьон, төрдүһүнэн, олох суолун киэҥ аартыгар үктэнэргэ бэлэмнэнэн оскуолаҕа, орто анал, үрдүк үөрэх кыһаларыгар үөрэнэ сылдьааччылара кытта харахпытын сырдатар, дуунабытын миннньитэр көмүс чыычаахтарбыт кырачаан сиэннэрбит, хос сиэннэрбит. Онон биһиги төһө да уустук олоҕу ааспыппыт, олохпут тиһэх сыллара булкуурдаах кэмҥэ түбэспитин иһин ону биһиги оҕолорбут көннөрөргө бигэ эрэллээхтэрин билбиппитинэн улахан дьоллоохпут диэхпин баҕарабын.

Киһи аймах өйүн-төйүн булуоҕуттан, үлэни кыайар буолуоҕуттан кэлэр кэскилин иннигэр, күн сириттэн көтүөр диэри бүтэн-баранан биэрбэт иэстээҕин эмиэ умнумуоҕуҥ. Билигин илиибитинэн-атахпытынан үлэлиир кыахпыт суоҕун иһин үһүн олох университетын барбыттар сүбэбитинэн-амабытынан көмөлөһөр эбээһинэстээхпит. Били «биһи ардыгар сыыһа-халты туттарбытыгар эһиги эмиэ кытыктаахха», —диэбит эдэр киһи кылбайан турар кырдьыга. Сорохторбут: «Бэйэбит да эрэйи-мүҥү сөбүн көрбүппүт, араас ыарахан үлэҕэ көлүллүбүппүт, кэбис саатар, оҕолорбут оҕо саастарын биллиннэр»,—дэһэрбит. Киһи олоҕо эриэ-дэхси хаһан да, ханна да буолбатаҕа. Олох күчүмэҕэйдэрдээх, мэһэйдэрдээх. Олору сатаан туоруурга, ыарахаттары кытта охсуһарга үөрэппэтэхпит—биһиги буруйбут.

Бүгүн сүрэҕэ суохтар, араас саатаах, кутталлаах быһылааннары таһаарар арыгыһыттар, бомжалар, бичтэр—барылара биһиги итэҕэспит. Ордук сэмэй, ымсыыта суох, көнө-судургу майгылаах, үлэҕэ-үөрэххэ тардыһар гына иитэххинэ—ол эн дьолуҥ. Оттон—эн оҕоҕуттан олох омсото таҕыстаҕына, бэйэҥ соруҥ-мүҥүн, бэйэҥ эрэйиҥ-буруйуҥ, бэйэҥ нэдээниҥ. Ити киһи аймах олоҕун айылҕаттан айыллыбыт мүччүрүйбэт сокуона.

Ыччаты иитиигэ улахан булкууру, уустуктары аһаан көлүөнэлэр күөттэһиилэриҥэр тиийэ балаһыанныалары үөскэппит дойду, общество олоҕун төрдүттэн түөрэ эргиппит түгэннэри ахтыбакка аһаар табыллыа суох. Ол.., Уларыта тутуулар.

Мөлүйүөнүнэн оҕо-дьахтар, ийэ-аҕа харахтарын уутун халаан курдук халытан, сүүһүнэн тыһыынча норуоттарын инники олохторун оҥорор иһин тыыннарын хаһыстаабакка охсуспут чулуу дьоннору «норуот өстөөхтөрө» аттаан саа уоһугар туруорбуттара. Ахсаана биллибэт лаҕырдары мөлүйүөнэринэн хаалаабыттара. Уонтан тахса улуу пятилеткаларыттан биирдэстэрэ да туолбатаҕа. Бу Күн Сталин режимэ «личноска сүүрүйүүгэ» буруйданан сэмэлэммитэ.

Охтуохха диэри арыгылааһыннаах үгүс үһүн мунньахтардаах, аҕыйах сылынан баай Американы умса көтөн аһаары тыа хаһаайыстыбатын олоҕо түөрэҥнээбитэ. Ленин социализм диэн тугун быһаарыытын «плюс химизация» диэн тыллары эбэн ленинизмы байыппыт улуу теоретик аатырбыта. ХНТ Генеральнай Ассамблеятын трибунатын «Я Вам покажу кузькину мать» дии-дии бачыыҥкатынан таһыйан эйэ иһин эр санаалаах охсуһааччы дэммитэ. Дойдутун баайын, аһынүөлүн 10-н тахса омуктарга хоро таһан—аграрнай Россияны сатаан килиэбэ суох хааллары ситиспит маҥнайгы нүөмэрдээх гений коммунист аатыран, аан дойду күлүүтүгэр барбыта. Бу Н. Хрущев режимэ «валютаризмҥа» буруйданан сэмэлэммитэ.

Үлэтигэр айаннаан иһэн «по-равному» бырахсан эмтэнэн, күн аҥара соратниктара дук гыммат кумааҕыларыгар, тугу суруйбуттарын аҕаа да барбакка илии баттаан, түҥ түөһэйиэр диэри үлэлээн, ыксаатаҕына муратыҥ диэн ытыы-ытыы көрдөстөҕүнэ норуотун аатыттан, тобугар тиийэ иилиэр наҕараадаламмыт, ол иһигэр хас да төгүл Советскай Союз, ону сэргэ социализм дойдуларын Геройдарын үрдүк аатын сүкпүт, ким да манньата суох үлэлээбэт буолан үлэ оҥорумтуота таҥнары суккураатар да «Сайдыылаах социализмы» тутары ситиспит аатырбыта. Ити кэмҥэ соратниктара, көҥүл уора-сии олорбуттара. Өлбүтүн кэннэ соратниктара, хампарыйбыт малы бырабар кэриэтэ иннигэр үһүгүр гына бырахпыттара уонна кини олорбут кэмин «улугуруу кэмэ» диэн сэмэлээбиттэрэ.

Бу төрдүттэн уларыта тутуулар бар дьон өйүн-санаатын сатарыппыта, ыччаты иитиигэ-үөрэтиигэ булкуурду таһаарбыта биллэр. Ол эбэтэр саҥа былааска тахсыбыт бэйэтин иннинээҕи кэмин сүрүн сыыһатын көннөрөр эрэ иһин охсуһууну тэрийэр оннугар, туох баарын барытын үлтү үөҕэргэ, пааматынныыктарыгар тиийэ урусхаллыырга күһэйбиттэрэ. Маассабай иһитиннэриигэ уонна пропаганда онуоха эрэ туһаайыллара. Бу Ленининэн төрүттэммит 20 мөлүйүөннээх улуу Коммунистическай партия салайан олорбут кэмэ.

Ити кэмнэри барытын хара кыраасканан сотор сыыһата биллэр. Политиктар бэйэ-бэйэлэрин «сиэнэр», былаас иһин охсуһар биириэмэлэриҥэр Ийэ дойдутун мүҥура суох таптыыр сүүһүнэн саҥа бөһүөлэктэр, уонунан бөдөҥ куораттар, тыһыынчанан модун оҥорумтуолаах күүстэр үлэҕэ киллэриллибиттэрэ. Биһиги космоһы аан бастаан баһылаабыппыт, атом күүһүн көлүйбүппүт. Ыстаалы уһаарыыга, цемени оҥоруурга, неби, таас чоҕу хостоохуҥҥа, химическэй оҥоруурга аан дойдуга бастаабыппыт. Маны барытын мэлдьэһэн, барыта куһаҕан этэ диирбитин, биһиги иннинээҕэр эрэ үөрэхтээх, ордук сайдыылаах - ыччат билэрэ уонна утарара. Кини система, сокуон күүһүнэн хаайылла-туйуулла сылдьыыбыта. Ол кэнниттэн биһиги ыччат сыыһахалты хаампытыгар буруйбут суох диэхпитин сөп дуо?

Аныгы оҕолор сүрэҕэ суохтар диир бырааптаахпыт дуо? Кырдьаҕастары убаастаабаттар, учууталы истибэттэр диэн муҥатыйыахпытын сөп дуо?

Өскөтүн үөрэхтээһин реформата кырачааны детсадтан, 1-6 кылаастан ылата эппиэтинэһэ суох буоларыгар

РЕДАКЦИЯ ПОЧТАТЫТТАН

УОЛЛААХ КЫЫС олохторун укулаатын уурустулар

Саха дьонун саамай быйаҥы оҥостор саамай кэрэ кэмэ кэлэн турдаҕына, саамал кымыһы саамылыыр самаан сайыммыт саалаллан турдаҕына, от-мас мунутаан сиппит кэмигэр, от ыйын бэһис күнэ болдьоммут эбит.

Уоллаах кыыспыт олохторун укулаатын уурунар уруу түһүлгэтигэр уоллаах кыыс оҕолоох Эверстовтар диэн Төҥүлү олохтоохторун кыралара Ньургун уонна аҕыс уол оҕолоох, үс кыыстаах 2 Хомустаахтан Осиповтар улахан кыыстара Надялыын кыттыһан, уот оттунан, буруо таһаарынар күннэригэр ыраах- чугас олохтоох уруу-аймах дьонноро ыҥырыллан мустубуттар.

Түһүлгэни тэрийэр сирдэрэ Никольскай биир үтүө-кэннээх кырдалыгар— саҥа дэриэбинэҕэ буолан ааста. Аймах-билэ, атас- доҕор мустан, уруу түһүлгэтин үөрүүлээхтик аһыыга ыытуус биллиилээх тамадаһыта Владимир Федоров бу киэһэни быһа салайан ыытта. Кини ыытар-туппут тылынан оҕолору ыҥыйдаата. Онтон салгыы кырдьаҕас эдьиийдэрэ Варвара Тихонова аал уотун аһатан туран, алгыс эттэ, тойук ыуойда. Церемония саҕаланыытын уол өттүгэр уол аймахтара, кыыс өттүгэр кыыс аймахтара халыҥ ойуур күрдук, хараҕа көстөр халыҥ аймах сэлэлээн истэ, аттара аттанан ыҥырыллан истэҕин ахсын. Оттон урукку сыбаайбаларга остуолга ыга симсэн баран, билиһиннэрдэхтэринэ, сөкүүндэ түгэнигэр өндөх гынан ылыылырыгар өйдөөн көрө охсон хаалбаккын, онно да ардыгар көхсүттэн көрөн хаалаҕын. Бу сырыыга уол-кыыс аймаҕа утары көрсөн туруулара сыныйан көрүүгэ төһө эмэ бириэмэ тиксэринэн ордуктаах.

Саҥа ыал кэргэннии буолалларын кэрэһилиир Эверстовтар диэн буоллулар. Ол кэннэ баай-дуол астаах остуолларыгар ыҥырыылаах ыалдьыттарын, аймах-билэ дьоннорун маҥнайгы ыал маанылаах остуолларыгар киирэн боруобата устуг диэтилэр.

Аан маҥнай тылы кыыс ийэтэ Матрена этиититтэн саҕаланна. Төһө да айылҕа сокуонун иһин, киһини төрөтөн, иитэн атаҕар туруоруу кыра дьыала буолбатах буолан баран, ийэ Матрена уон биир оҕону төрөтөн, дьон оҥортуор диэри элбэх сыратын- кыһамньытын биэрбит ийэ диэтэххэ, билигин да сэргэх-чэгиэн көрүҥнээх. Ийэ киһи быһыытынан ыал буолбут оҕолорун туһугар ыллыктаах тыллары эттэ. «Мин төрөппүттэрим Эверстовтар, онон мин аймахтарбар өссө биир Эверстовтар диэн ыал эбилиннилэр» диэтэ.

Иккиһинэн уол аҕата Валерий туран, үөрэн-көтөн көтөҕүллэн, тыл эттэ, ырыа ыллаата. Ити күрдук ыраах-чугас аймахтар, ыҥырыылаах ыалдьыттар эҕэрдэлэрин тиэртилэр, музыкальнайдарын иһитиннэрдилэр.

Суйу-суйу уоллаах кыыһы уохтара харыар диэри бу киэһэ «Горько!» хаһыытаан ыҥыраһыннаран истилэр. Ордук эдэр ыччат өттө тэптэн туран, хорунан түһэрдилэр. Итинтэн даҕатан, уоллаах-кыыс ыҥырайарын кытта, аны «Кисло!» хаһыытаан, эмиэ эдэркээн арыалдьыттары күөртүүллэр. Онно ардыгар уол-кыыс ыҥраһардыы маарыннатан, иэдэстэринэн даҕастахтарына, үөрэн, ыһыы-хаһыы бөҕө буолаллар. «Уол маладьыас-» диэн саҥалар иһиллэллэр. Өссө «Масло!» диэн хаһыытаан турдулар. (Қырдьыга мин ыҥырут оннугу билбэт этим). Ол аата төрөппүттэри уол-кыыс ийэтинаҕатын ыҥраһыннараары «Масло!» диэн хаһыытыыр эбиттэр. Онуоха аан маҥнай кыыс ийэлээх-аҕата туран ыраспыттарыгар тамада: «Оҕонньордоох- эмээхсин билигин да ингэҥнэһэллэр эбит ээ» диэн хайҕаата. Кэлин хаһыыларга уол ийэтэ кэтэмэҕэйдээтэр да турбута.

Саҥа ыал олохторуттар өйөбүл бэлэхтэрэ: ыал буолан баран сүөһүлээх буолуохтарын бэлиэтэ коза. Эдэр дьон интэриэстэрэ сөҕүмэр буолааччы, ол иһин аймахтара күн сиригэр кэрэ көстүүнү —өҥнөөх фотоҕа түһэрэн ыллыннар диэн «Полороид» фотоаппараты туттардылар. Билиҥҥи сайдыылаах кэмҥэ, мас оттуктан газка көһөр үйэ кэлбитинэн, уол биргэ үлэлиир тэрилтэтин начальника Р. Р. Шапошников: «газ билиитэҕэ күөстэнин» диэн итальянскай газовай билиитэ докумуонун уоллаах- кыыс диэки ыытаарда.

Иккис остуолу салайан ыытта Осиповтар уоллара (кыыс убайа буолуо). Оонньуу-көр, остуолунан күрэхтэһии бөҕөнү ыытта. Итигирдик билиҥҥи олох сиэринэн саҥа ыалы тэрийиигэ икки өттүттэн халыҥ аймах билсиһиитэ бу киэһэни быһа барда. Итинник холобурдарга олоҕуран, ыччат дьоҥҥо туһаайан, баҕабын этэбин: эдэр-сэнэх сааһы баттаһа, ырыынакка ыктарбакка, саҥа ыал буоларга ылсан иһиҥ-

Н. КОКОРЕВ.

НАУКА СИТИҺИИТЭ—ОЛОХПУТ ТӨҺҮҮТЭ

Валеология—саҥа туһаныллан эрэр наука

Бу наука АХШ-гар, Аргентинаҕа, Ближнэй Востокка, Кувейтка, Аравия дойдуларыгар туһаныллыбыта ыраатта, киһи тус бэйэтин доруобуйатын туруга, аттынааҕы дьоннор доруобуйаларын, айылҕаны, итэҕэли быстыспат сибээстээҕин дакаастыыр, үөрэтэр наука. Үөһэ аатталлыбыт дойдуларга буоларын курдук республикаҕа оҕону детсадтан, оскуолаттан саҕалаан киһи тус бэйэтин доруобуйатын, тулалыыр эйгэни, норуоттар үгэстэрин, итэҕэллэрин кытары ыкса сибээстээн кыһанара хас биирдии киһи иэһэ, бүлгуччулаах эбээһинэһэ диэн өйдөбүлгэ үөрэтии саҕаланна.

Ол эбэтэр доруобуйа киһи саамай баар-суох сыаннаһа. Кини өйө-санаата, сиэрэ-майгыта доруобуйатыттан тутуулуктаах.

Валеология проблемаларын кытта билиһиннэрэр сыаллаах Дьокуускайга үс күннээх курс буолан ааста. Онно орто анал, үрдүк үөрэх заведениеларын, министерстволар, департаменнар салайааччылара, оскуолалар директордара, туһаннаах учууталлар кытыннылар. Элбэх дакылааттар истилиннилэр, опыттар атастаһыннылар. Валеология киниэ тэрилиннэ. Специалистар идэлэрин үрдэтэр курс бастайааннай үлэлиэхтээх.

Бастакы күрсү улахан киирии тылынан тэрийэр комитет председателэ, СГУ профессора Г. С. Угаров аста. Мантан аллара специалистары, хаһыат аҕаччыларын дакылааттар, этиилэр ис хоһоонорун кытта туһалаах буолаарай диэн билиһиннэрэбин.

Г. С. Угаров ордук чорботон саха киһитэ доруобай, чэгиэн-чэбдик, уһун үйэлээх буоларыгар кыһамньытын баар социальнай уонна экологическай усулуобуйалары учуоттаан, хайдах сатанарынан бэйэтигэр сөптөөҕүн талан туһаныахтаах диэн бэлиэтээтэ. Маныаха бытархай диэн суох, барыта суолталаах. Ол курдук дьиэ (квартира) ис-тас көрүнэ, олбуора, уһаайбата, таҥнар таҥаһа, аһыыр аһа, тулалыыр эйгэтэ, саха үгэһин тутуһуу. Кини уһулуччу болҕомтотун аһыыр аска уурда.

Саха киһитэ төһө кыалларынан бэйэтэ оҥорон таһаарбыт бурдуҥун, хортуоппуйун, үүтүн, этин сиэхтээх. Ол кээмэйин элбэтэр туһугар кыһанан- мүһэнэн үлэлиэхтээх. Оттон элбэх витаминнаах астары, холобур, фрукталары дойдутун иһигэр үүнэриллибити. Тас омуктартан кэлэр аһы тумна сатыахтаах. Сахалар өбүгэлэр саҕаттан аһаабыт астара, испит утахтара төннөрүллэ сатыахтаах. Қымыс. быырпах, сылгы тоҥ этэ. тоҥ балык, бэс суубалаах тар хааһыга тиийэ. Итилэри элбэтэр үлэ айылҕа харыстабыла, саха төрүт итэҕэлин күүһүрдүүтэ суох барбат. Барыта быстыспат сибээстээх диэн эттэ.

Мантан салгыы саха омук буолуутун кылаабынай миэстэтигэр дьахтарга, ийэҕэ уһулуччу улахан кыһамньыны уурарга ыгырда. Кинилэр ичигэс туалеттары тутууга тиийэ олорор, кылгатыллыбыт үлэ күнүгэр тиийэ үлэлиир усулуобуйалара тупсарыллыахтаах. Кини хаһан да атаҕастаныа, баттаныа суохтаах, ытыктаныахтаах. Кини дьиэҕэ-уокка чугаһатыллыахтаах.

Н. С. Сивцева, үөрэх министрин солбуйааччы. Кини норуот үөрэҕириитигэр валеология теориятыгар уонна методологиятыгар тохтоото. Валеология биһиги олохпутугар киирэн эрэриттэн сибээстээн иитии-үөрэтии үлэҕэ элбэх саҥа ньымаларын киллэриини наадалааҕынан аахта. Холобур, оҕо сааһыран истэҕин аайы кинини кытта үлэ ис хоһооно, сыала-соруга уустугуран, кэнгээн иһэрин саҕалыахха. Бу социальнай политика буолуохтаах. Предметтэри блоктарынан арааран үөрэтии саҕаланыахтаах.

Маны сэргэ валеологияны үөрэтэр курстарыгар оҕону, төрөппүтү, учууталлары барыларын хабан үөрэтиини ыытыппакка саҕалыыр наадалааҕын ыйда.

В. И. Кириллина, норуот генофондатын харыстааһынҥа департамент директора. Кини валеология медицина уонна педагогика иннилэригэр туруорар проблемаларын туһунан кэпсээтэ. Кэлин 30-са сылга социальнай уонна биологическай усулуобуйалар биллэрдик мөлтөөбүттэрин түмүгэр урут сэдэх ыарыылар көһүннүлэр, саҥалар үөскээтилэр. Ол күрдүк иһэр уу, тыынар салгын киртийиититтэн, тыас-уус наһаа улааппытыттан, элбэбиттэн дьон өйө-санаата сатарыйда, кутталлаах искэнтэн, мэйии ыарыытыттан өлүү тыа сиригэр 20-24 саастаах дьон олохтон туораһыннара элбээтэ. Маны сэргэ хаан баттааһына, ыарыта, сүһүрүү, киһи организмыгар атын эттиктэр үөскээһиннэрэ уо. д. а. бу баларга арыгылааһыны, табахтааһыны, наркоманияны, токсикоманияны эбэн кэбистэххэ ыарыылар уопсай састааптарыттан саҥалар 20 %-ныын ылаллар. Оттон медицина иннигэр сүдү улахан соруктар туралларе. Холобур, 2000 сылга тиийиигэ кэлин ааттаммыт 4 ыарыы 15 %-на хаалыар дылы

(Бүтүүтүн 4 стр. көр).

Сокуон модьуйуутунан үөрэппит буоллахпытына. Өйдүүр иниги—уҥуутал «иккини» туруорар бырааба суоҕа, оҕолор бэрэстэбиитэллэрэ педсовекка сылдьан кириитикэлиир, оҕолор учууталы үлэтиттэн уһултараргa тиийэ бырааптана сылдьыбыттарын. Ити реформа түмүгэр үлэҕэ көрдөһөр сайабылыанньаны сатаан сурдуйбат да буолларбыт, кэлимсэ орто үөрэхтэммиппит.

«Уруккуну бэстилиэтинэн ыттаххына, эйигин кэннинээҕи көлүөнэг бууссанан ньиргитиэ»,—диэн итини этэн ордэхтэрэ. Киһи эрэ туһугар аналлаах марксистскай-ленинскэй идеяҕа иитиллибит, биир партийнай аппараат уйатыттан кынаттанан көппүт, общество саамай үрдүкү чыпчаалын тутарга мөлүйүөннэри баһылаан, сирдээн иһэр эбээһинэстээх аҕа баһылыктарбыт. Ити күрдүк ытыалаһан-ытыалаһан баары суох оҥорон аҕалбыт булкуурдаах олохторуттар сааспытын моҥоон эрэбит.

ССКП КК Генеральнай секретара М. С. Горбачев 1985 сыл саҕалаабыт киэҥ далааһыннаах реформата 1991 сыллаахха түмүктэммитэ: 20 мөлүйүөннээх партия ыһыллыбытынан, Улуу Союз 15 тус-туспа государстволарга бытарыйыыларынан, социализм системата эстиитинэн, Варшаватааҕы байыаннай дуогабар үрэлиитинэн. Итилэр содулларыгар дойду экономическай тиһиликтэрэ быһыннылар. Баараҕай промышленнай комплекстар, колхозтар, совхозтар ыһыллан туорданнылар, оҥорон таһаарыы аҥарынан, онтон ордуҥунан түстэ, үлэтэ суохтар мөлүйүөннэринэн аҕыллар буолла. Үлэни өрө тардар интэриэһи сүтэрэр ыар нолуок системата олохтонно. Ити нолуок хомуурун 5 мунура суох былаастаах, суостаах-суодаллаах органнар—(Үп министерствота, нолуок инспекцията, нолуок полицията, ис дьыала министерствота). Ол үрдүнэн кыайан хомуллубат, хамнас, пенсия кэлбэт, стипендия, пособия бэриллибэт. Нэһилиэнньэ 10 сыыһыанна аһары байда. 80 сыыһыана килиэбин да булбат буола дьадайда.

Билигин тэрилтэ, хаһаайыстыба бэйэтин бэйэтэ дьаһаныахтаах диэн буолар да, госсуулуспалаах ахсаана. уулуссаҕа маһынан ыты бырахтахха, чиновникка түбэһэр гына элбээтэ. Тугу гыналларын, туҥунан дьарыктаналларын таҥара билэр. Арай бэрээдэк эбии сатарыйар, үлэ хаачыстыбата син биир мөлтөх. Холобур, уон сыл алчарыһан бүтэрэн госкомиссияҕа, сураҕа «үчүгэй» сыананан туттарбыт дьиэлэригэр ыпсыыта кыттар аан, түннүк суох, муостатыгар таҥалай курдук тэлгэтиллибит линолеумҥа кыаммат мөлтөх киһи ингнэн охто сылдьар, газ киирэ илик, радио, телефон туһунан этэ да барыллыбат. Политиктар этэллэринэн, общество баай арааҥатыгар тиксэр дохуота, дьадаҥыларын арааҥатыгар тиксэрин баһыйыыта кутталлаах көрдиискэ чугаһаата. Ол да иһин буолуо пикет, митинг, хорпуйааһын, забастовка политическай характерданан эрэрэ.

Хас эмэ уонунан аҕыллар политическай партиялар, бөлөхтөр соччо аҥыы дьон өйүн-санаатын тардаллар. Бэйэ-бэйэлэригэр мэһэйдэһэллэр, былаас былдьаһаллар. Ол иһин ыйаах, уураах ылыллар да, ахсааннааҕа туолара дуу? Сокуон ылыллыбат, санаатахтарын аайы дьахталлары баттахтарыттан ылан сахсыйар, охсуһа-охсуһа мунньахтыыр депутаттардаах Госдумалаахпыт. Хас биирдиилэригэр, көмөлөһөччүлэригэр ый аайы 7-лии мөлүйүөну биэрэбит, ону таһынан квартиралара, массыыналара, арааһынай ас-таҥас сыанатыгар тиийэ льготалара. Бу барыта нолуок төлөөччүлэр санныларыгар сүктэриллэр. Дэлэҕэ политическай бизнес саамай үрдүк бастайааннай дохуоттаах диэхтэрэ дуо? Ол иһин, кыра да буоллар, дуоһунас былдьаһыыта охсуһуура, өлөрсүүгэ тиийэ барар. Мин саанаабар чиновник ахсаанын аҥарын сарбыйыахха. Оттон Госдума депутаттара партияларынан делегаттаналларын оннугар норуотунан биир мандаттаах уоҥуруктарга быыбарданаллара буоллар дойду, норуот иннигэр эппиэтинэстээх буолуо этилэр.

Маннык олох дьон, ордук ыччат өйүн-санаатын булкуйар. Онуоха эбии «тимир быыс» арыллан, кыраныысса дьэҥкэрэн бүгүн атас-доҕор буолбут бэҕэһээҥи өстөөхтөрбүт, сэрии кэнниттэн аҕай санааларын ситиһэн эрэллэр. Кинилэр: «Уйбааннаах Маарыйаны сааланан-саадахтанан кыайыа суохпут. Аны Ванюшалаах Машутканы өйдөрүн-санааларын сатарытыаҕыҥ», —дэспиттэрэ.

Хомойуох иһин, онуоха бэйэбит маассабай иһитиннэрии уонна пропаганда средстволара күүс-көмө буоллалар. Холобур, телевидение олохтоох студияттан киинҥэ тиийэ ыныырык өлөрсүүлээх, үлтү тэптэриилээх, араастаан хоонньоһуулаах уо. д. а. ыруут биһиги кулгаахтаан истибэтэх киинэлэрбитин көрдөрөллөр. Сыыһарым эрэ, табарым эрэ—билбэтим. Ол гынан баран мин санаабар ити көрдөрүүлэр буортулаах дьайыылары оҥороллоро биллэр. Күүһүлээһин, соруйан, ол иһигэр сакааһынан өлөрүү, ыныырыктаах дэлби тэптэриилэр, автобустары, самолеттары былдьааһын, дьоҥу уоруу урут, төһө да барыта кистэлэҥнэ сыыттар, бүгүҥҥү курдук хойуута суоҕа.

Күндү үөлээннээхтэрим! 1985 сыллаахтан саҕаламмыт дойду социальнай, экономическай, политическай олоҕун уларыта тутуу аҕалбыт күн бүгүҥҥүтээҕи биһиги харахпытыгар мөлтөх, куһаҕан өрүттэрэ, мин санаабар итинниктэр. Билигин ханнык тутулунан барыахтаахпыт биллибэт курдук. Уруккуга (социализмҥа) төннөрбүт биллибэт. История көлөһөтүн эргиирэ улам түргээтээн, күүһүрэн иһэр. Реформатордар улахан, кутталлаах мэһэйдэри туораан эрэллэр курдук. Оппозиция былааһы күүһүнэн былдьаары соруммута табыллыбатаҕа. Кини политическай сирэйэ-хараҕа норуоту астыннарбата улам дьэҥкэтик көстөр. Производство таҥнары түһүүтэ тохтотулунна диэн буолла. Пенсияҕа иэһин государство төлөөтө. Армияҕа улахан реформа ыытылла турар. Сотору бюджетнай эйгэ хамнастарын иэһэ төлөнүө диэн правительство бигэтик эрэннэрэр. Мафияны, тэрээһиннээх буруйу оҥороохуну ыытары охсуһуу күүһүрэн иһэр. Онон Қыайыы күнүгэр Федеральнай Совет чилиэнэ Е. М. Ларионов этиитин курдук олох көнүө.

Оттон биһиги саамай аҕа көлүөнэ бэрэстэбиитэллэрэ маннааҕар уон оччо ыарахан олоҕу тулуйан, кыайан кэлбиппит. Олохпутун сымыйанан мээнэ холуннарымыаҕыҥ. Ас-таҥас, араас сиэдэрэй тэрил, мал-сал баһаам. Оттон үп-харчы үлэлээтэххэ ханна барыай, көстүө!

Үлэ суох диэни мин курдутун сөбүлүү истибэппин. Тыа сиригэр баҕас үлэ ханна барыай? Қылаабынайа сир баар. Сири таптыахха, кинини ытыктыахха, харыстыахха, кинээхэ көмөлөһүөххэ наада. Мин санаабар олохтоох администрациялар да, республика правительствота да сиргэ үлэлиэн баҕалаахтарга төһө қыалларынан көмөлөһүөхтэрэ. Хаһаанҥа диэри омуктар ыытар астарын атыылаһан аһаан олоруохпутуй? Биһиги улууспут үлэһит дьоно, ыччата өрүс уҥуордааҕылартан тугунан итэҕэстээхпитий. Өссө айылҕабытынан, сирбитинэн-уоппутунан, суолбутунан-ииститинэн ордукпут.

Үлэ суох диэн, дьиҥэр таҥнарыахсыттар пропагандалара. Билигин қыайыылаахтар бэл үлэлэрэ суох аатыраллара. Бу үлүгэрдээх ыарахан кэмҥэ айахтарын тоһуйан олороллор. Мин урут колхозка председателлии сылдьан аэропорт таһыгар баар холуонньаны кытта ыксаа сибээстэспитим. Бу холуонньа 600 тонна отунан сыл тахсар көлүнэр аттардаах, оччотооҕуга саамай элбэх үүтү (төбөттөн) биэрэр көрдөрүүлээх фермалаах этэ. Хортуоппуй бөҕөнү үүнэрэрэ. Оҥорон таһаарар бородууксуйатын үстэн биирин государствоҕа туттарара. Маны таһынан омуна суох Якутскайга ыытыллар тутуулар аҥардарын толороро. Бу холуонньаҕа олорон үрдүк үөрэҕи бүтэрбит бэрт элбэх киһини билэрим. Ити урукку олох өссө биир холобура буолар.

Хаарыаннаах доҕотторум! Бэйэбитин бэйэбит өрө тардынарга қыһамматахпытына ким кэлэн өрүһүйүөй, ким босхо аһатыай-таҥыннарыай? Барыта бэйэбит илиибитигэр баар эбээт. Ийэ сирбитигэр төгкөс гын да ыл кэриэтэ. Холобура, эйиилги үлэ (ол аата олох) сорҕотун быйыл оҥоруохха сөп. Холобур, балтараа сыл сиир оту оттуур қыаҕы айылҕа биэрдэ. Дьыл дьылга сөп түбэспэт. Баҕар, эйиил от үүнүүтэ мөлтүө.

Онон оҕолорбутун, ыччаттарбытын үөрэххэ, үлэҕэ тардыһар, үтүөҕэ-кэрэҕэ умсугуйар, олоххо дьулуурдаах буолалларын ситиһэ сатыыр эбээһинэстээхпит!

И. ОБУТОВ, сэрии, үлэ ветерана, улуус бочуоттаах гражданина.

Валеология—саҥа туһаныллан эрэр наука

(Иннин 3 стр. көр)

аччатыллыахтаах. Бу эпиэттээх соругу медицина уонна норуот үөрэҕириитэ холбостохторуна эрэ хоту уохтара. Ол иһин үөрэҕирии программатыгар валеология предмет быһыытынан киириэхтээх. Оскуолаҕа үрдүк бэлэмнээх диагностик врач- валеолог баар буолуохтаах. Оччоҕо эрэ инники көлүөнэлэр доруобай, саха сааһын уһатар, ахсаанын элбэтэр толору кыахтаныахтара.

Е. П. Жирков, СГУ профессора. Кини национальнай оскуола концепциятын нөҥүө норуоту чэбдигирдии суолларын сырдатта. Общество олоҕо демократия уонна гуманизм суолунан баран иһэр. Киинтэн салайыы аҕыйаата. Үөрэх тиһигэ биир халыптан тахсан үөрэтии көрүҥнэрэ сайдан эрэр кэмигэр национальнай оскуола баар балаһыанньаны таба сыаналаан, сайдар суолун-ниһин тобулар дьоһуннаах сорук турар.

Уруккута норуот үөрэҕириитин олохсуйбут тиһигэ ханнык предмети хайдах үөрэтэри үөһэттэн түһэр ыйыылар быһааралларга. Онуоха төрөөбүт тыл дьылҕатыгар кыһамныы көстүбэт, норуот материальнай уонна духовнай культуратын ыччакка тириэрдэр, үгэстэриҥэр үөрэтэр кыах бэриллибэтэ. Үүнэр көлүөнэ бэйэтин омук тэҥэ сананарыгар олук охсуллубатаҕа. Ол түмүгэр эбээн, эбэҥки, чукча, юкагир оҕолорутар ийэ тылын билбэт, төрөөбүт норуотун ааспыт суолун аахайбат, үгэстэрин өйдөөбөт, культуратын сыаналаабат көлүөнэ үөскээбитэ.

«Саҥардыллыбыт национальнай оскуола төрөөбүт буоруттан силистээх- мутуктаах, норуотун тылын барҕа баайын, үтүө үгэстэрин чахчы-бааччы этиҥэр- хааныгар иҥэриммит, амарах сүрэҕин, мындыр өйүн, уран тарбаҕын утумнаабыт, көрүнньүк культураҕа көҕүйэн кэдэрги быһыыга киириммэт ыллыктаах ыччаты иитэргэ сахалар кэнчээри ыччаты киһи гынар, иитэр-үөрэтэр кыһабыт — национальнай оскуола буолуутуттан тахсар, сайдар суолларын чопчулуурбут наада» диэн профессор этиитин түмүктээтэ.

А. С. Попова, СГУ доцена. Аһылык биохимиятын уонна киһи доруобуйатын туһунан бэрт элбэх интэриэһинэйи кэпсээтэ. Киһи ис эйгэтэ аһылык калорийын кээмэйиттэн тутулуктаах. 70 кг ыйааһыҥа киһи күҥнэ 2700-2800 калорийдаах аһы аһыахтаах. Қылгас сайыннаах, уһун тымныы кыһыннаах Саха сирин норуоттара үрдүк калорийдаах аһы аһыыллара эмиэ айылҕаттан тутулуктаах. Өскөтүн Европа норуоттарын астарын састаабыгар элбэх углевод булкааһыннаах буоллаҕына, хоту норуоттар астарыгар элбэх белоктаах буолуохтаах. Ол аата бэйэбит айылҕабытыгар үүнэриллибит бурдук, хортуоппуй, оҕуруот астара, бэйэбит тыабыт отонноро, бэйэбит айылҕабытыгар үүммүт оҥу сиэн үөскээбит ынах, сылгы этэ, үүтэ, эрыыта, бэйэбит өрүстэрбитигэр, күөллэрбитигэр үөскээбит балыктар. Оччоҕо эрэ генофондабытын харыстыыр, бөҕөргөтөр кыахтанабыт.

Аһы сатаан аһыыр доруобуйаҕа улахан суолталаах. Өбүгэлэрбит олох үөрэҕэ суох да буоллаллар сатаан аһыыр эбиттэр. Холобур, киэһэ элбэх эти сиэтэхтэринэ утуйалларыгар хайаан да суорат силлэрэ. Бу айылҕаны кытта ыкса сибээстээх олох үөрэҕэ.

Биһиги олох ыараата дэһэбит да уойбуппут - топпуппут бөҕө элбээн иһэр диэн сыыһа сүөлгүлүүллэр. Ити сатаан аһаабаттан, уксэ усулуобуйатыгар сөп түбэһэр ас аҕыйаҕыттан. харчы суоҕуттан. Ол иһин үгүстэр килиэбинэн, хортуоппуйунан өрэ аһыыллар. Оттон ити астар иҥэмтэлээх компоненнара аҕыйах. Ол иһин дьон куртахтара кэҥиир, оһоҕосторо уһуур. Соччонон ыйааһыннара үрдүүр, оҥу ааһан хааннарыгар холестерин элбиэн сөп. Қиһи доруобуйатыгар улахан туһалаҕынан үүт астан оҥоһуллубут астар буолаллар. Иэдьэгэй, кымыс, быырпах, аһыйбыт үүт. Хомойуох иһин, сэлиэнньэҕэ үүт атыылламматаҕа ыраатта.

Элбэх эти сиир киһи элбэх ууну иһиэхтээх. Биир наадалаах улахан туһалаах аһынан тууламмыт хаппыыста буолар. Қини киһи организмын ыраастыыр, бүөрүн суйар. Бэйэ оҥоһуутунан олохтоох астары дэлэтии айылҕаны харыстыыртан, көрөртөн- истэртэн, бүөбэйдиирги тутулуктаах. Кини элбэх бородууксуйаны бэйэтин аһаттахха биэриэ. Баларга барытыгар оҕону кыратыттан үөрэтэр валеология дьоһуннаах соруга.

Е. Д. Колодезникова, СГУ доцена. Табах дьаата киһи доруобуйатыгар буортулуура биллэр. Аны актыыбынай уонна пассивнай (табаҕы тарпат) табахсыттар диэн өйдөбүл баар буолла. Табахсыт киһи организмыгар дьааты утары охсуһар иммунитет үөскүүр. Онон табах буруота тарпат дьиэ кэргэттэрин ыарыыга, өлүүгэ- сүтүүгэ тиэрдэр. Бу ордук оҕоҕо кутталлаах. Пассивнайдар тыгалара, бронхалара ыарыы буоларын аахан инсульт, инфаркт ыарыыларга хаптараллара элбээтэ. Онон табахсыттар баҕаларын ханнараары чугастааҕы дьонугар өстүйэр курдуктар.

Табах дьаатыттан эмтэнэн, организмын ыраастыан, оҕолорун-уруулларын доруобуйатын арангаччылыан баҕалаахтарга сүбэлиэм этэ. Үс ыстакаан эбиэһи биир литр ууга 20 мүн. устата оргутан баран күн өрүү-өрүү иһиэхтээх.

М. Н. Мординова, СГУ доцена. Саха сирэ эмтээх оттордоох сүрдээх баай дойду. Ол гынан баран өссө да ситэ үөрэтиллэ илик. 301 үүнээйи көрүҥэ сүтэн эрэринэн «Қыһыл кинигэҕэ» киллэрилиннэ. Дэбигис булуллар, эмтэнэргэ көдьүүстээх оттортон тимэх от (пижма) дьааттаах от буолан корзинката туттуллар. Қини 5% көөнньөрбөтө (настойка) оһоҕос, куртах баастарыгар, киһи - эһэмэһэтинэн оһоҕоһо тахсыыттан (геморрой), сүрэх астматыттан (тыын хаайтарыыта), быар ыарыытыттан, төбө эмискэ ыалдьарыттан (мигрень), үөһү таһаарарга туттуллар. Тимэх от туйон диэн дьааттаах арыылаах. онон оҕолоноору сылдьар ийэлэргэ, кыра оҕолорго көҥүллэммэт.

Бохсурҕана (подорожник) гастрикка, оһоҕос ыарыыларыгар туттуллар, киһи хааныгар гемоглобины үрдэтэр. Дьэдьэн ото сибэккилэнэр кэмигэр хомуллар. Силистэрэ аскорбиновай кислоталаах, «Е» витаминнаах. Быар, бүөр таһаарыыттан көмөлөөх, хаан баттааһынын түһэрэр. Сэбирдэҕин чэй оҥостон иһэллэр. Уулаах отон (брусника) уҥуохтаах отоннооҕор көдьүүһэ үрдүк. Уга бүөр үлэтин күүһүрдэр, арамачыыстан, араас элбэх ыарыыттан эмтэнэр. Чэй оҥостон иһэллэр. Отоно хараҕы сытыырхатар. Қиис отонун лабааларын настойката баттах түһүүтүттэн иһиллэр. Уутунан баттаҕы суйаллар.

Ити курдук элбэх доруобуйаҕа туһалаах лекциялары, бэсиэдэлэри иһиттибит. Онон уопсай түмүккэ кэллэххэ доруобуйа мөлтөөһүнэ экологияттан, психофизическэй тыгаахыннартан, арыгыттан, табахтан, наркоманияттан тутулуктаах. Лекция аахпыт дьон тус бэйэбит доруобуйабытын көннөрөргө утумнаахтык, программа оҥорон үлэлиргэ сүбэлиилэр.

М. КОЛЕСОВА,
Нам 1 №-дээх оск. соцпедагога.

ФРУНЗЕ ЫҺЫАҐАР

От-мас күөх солконон сууланан ситэн-силигилээн киэркэйэн ахан турдаҕына самаан сайын кэлбитин көрсө саха омук былыр-былыргыттан ыһыах ыһар. өбүгэлэр оонньууларын, көрү-нары тэрийэр ыллыыр-туойар. Ол курдук улууспут нэһилиэктэригэр, киннигэр юбилейдаах ыһыахтар кэннилэриттэн бэс ыйын 28 күнүгэр Фрунзе нэһилиэгэ тэриллибитэ 5 сылын бэлиэтии оҕолуун-уруулуун, эдэрдиин-эмэнниин, ыраахтан чугастан мустан ыһыах ыстылар. Манна республика араас муннуктарыттан улуустартан, куораттан Фрунзе нэһилиэгиттэн төрүттээх көлүөнэлэр көрсүстүлэр. Быраахынньык бэрт тэрээһиннээхтик барда. Сайыны айхаллаан дьон-сэргэ мустубучча оонньоотулар, күүстэрин холостулар, араас күрэхтэһиилэри ыыттылар. Ыалдьыттарын, дьоннорун, сэргэлэрин уохтаах кымыһынан, эмис этинэн күндүлээтилэр.

Олохтоохтор дьоһун-мааны дьоннорун- сэргэлэрин көрсөн улаханнык сэргэхсийдилэр үөрдүлэр-көттүлэр. Онуоха Нам селотун культура уонна сынньалаҥ киниттэн Ольга Алампадьевна Белолюбская, Елена Александровна Кутукова салайаччыларынан культура үлэһиттэрэ тахсан бэртээхэй сынньаланы тэрийсэн бардьон махталын ылыахтарын ыллылар. Дьэ, бу буолар бар-дьон туһугар кыһамныы бэлиэтэ.

Көрү-нары, аһылыгы, күндүлээһини- маанылааһыны эрэ тэрийиигэ буолбакка нэһилиэк дьаһалтата ыраахтан кэлэр, ыалдьыттарын транспорынан хааччыйыта суол-ниис хаайтарыы эрэйин биллэрбэтэҕэ биир туһунан үөрүү, махтал. Онон биһиги аҕа саастаах көлүөнэ аатыттан нэһилиэк дьаһалтатын баһылыгар И. Г. Ядрихинскайга барҕа махталбытын биллэрэбит. Биир дойдулаахтарбыт кэлэр да өттүгэр дьоннуун- сэргэлиин умнубаккытыгар, дьоллоох-соргулаах, ситиһиилэрдээх, үлэлээх-хамнастаах буоларгытыгар баҕарабыт.

Т. К .ЯДРИХИНСКАЯ,
Ленинград блокадатын кыттыылааҕа, үлэ, тыыл ветерана.

Т. И. Трифонова,
үлэ уонна тыыл ветерана.

МАХТАЛ

Мин атахтарым варикозтананнар бэрт уһун кэмнэ эрэйдэммитим. Күннэтэ бүтэн-оһон биэрбэт түбүктэн ордук киэһэтин уонна сайыҥы итиигэ-куйааска олүһүн да ыалдьара. Өссө быһыта бардаҕына баанан баран оһон биэрбэккэ эрэйдиирэ.

Бүлүүттэн оҕолорбор кэлэн олорон маннааҕы хирурдар тымыры бэрт үчүгэйдик операциялыылларын истибитим. Кэлин отделение сэбиэдиссэйигэр Корнилова А.Н. көрдөрбүтүм кэннэ балыыһаҕа сытыаран анализтаатылар, эмтээтилэр. Ити кэмнэ хирурдар Тарскай Афанасий Дмитриевич, Корнилова Альбина Николаевна, анестезиолог врачтар Пестряков Владимир Николаевич, Москвитин Григорий Константинович, сиэстэрэ Павлова Татьяна Михайловна уонна да атыттар көмөлөрүнэн уустук операцияны баран үтүө буолан таҕыстым.

Онон үтүө, амарах санаалаах аанньалларбар А. Н. Корнилова сэбиэдиссэйдээх хирургическай отделение бары үлэһиттэригэр, эмчиттэригэр үгүс үөрүүнү, кэрэни, дьолу-соргуну баҕаран туран ийэлии истиҥник махтанабын.

М. В. СЕМЕНОВА,
Герой Ийэ, сэрии ветеранын огдообото, үлэ, тыыл ветерана.

ИНТЕРВЬЮ

„Ырыабын сөбүлүөхтэрэ диэн эрэнэбин“

Николай Донской—Саха сиригэр киэҥник биллэн эрэр эдэр ырыаһыт. «Ытаама, Туйаара», «Туруйа», «Сэрии» диэн ырыаларын бука бары истибиккит буолуо. Николай 1974 сыллаах төрүөх, 20-тэн тахса ырыа автора, зодиага—Овен. Биһиги бүгүн баар-суох чугас доҕорбутун Коляны кытта кэпсэтэ, күлэ-сала олорон интервью биэрэригэр көрдөстүбүт.

— Эйигин ырыаларын хайысхатын уларытта диэн истибиппит. Ол кырдьык дуо? Ырыаларга этиллэр тыллар олоххор дьиҥнээхтик буолбуттара дуо?

— Қырдьык. Аны мин урукҥум курдук инник ырыалары ыллаабаппын. Түргэн уонна энергичнай ырыалары толоруом. Ырыаларбын сорохторун олохпуттан ылан толоробун. Холобура «Ытаама, Туйаара» диэни, ити биир кыыска аныыбын.

— Эн ырыаларгар дьон-сэргэ сыһыана хайдаҕый, ону эн хайдах ылынаҕын?

— Дьон-сэргэ сөбүлүүбэккэлэр ону-маны саҥаралларын истээччибин. Уопсайынан ырыаларым ис хоһоонун өйдөөбөттөр. Онтон билиҥин ырыаларым хайыстатын уларыттым, кэлин сөбүлүөхтэрэ диэн эрэнэбин.

— Эйигин кыргыттар биир тэҥник эккирэттэхтэринэ хайыан этэй?

— Оо, үөрэр буоллаҕым дии! Махтанабын.

— Эн таптыыр кыыстааххын дуо, уонна кыыһыҥ киһи быһыытынан хайдах буолуон баҕарабын?

— Мин билиҥин таптыыр кыыстаахпын гынан баран, соҕотохпун. Таптыыр кыыһым бэһиэлэй, өйдөөх, нарын буолуон баҕарабын.

— Инники былааннарыҥ. баҕа санаан?

— Қэнники саҥа ырыаларбын хомуйуруннуктаан альбом таһаартарар баҕа санаалаахпын. Дьон-сэргэ мин ырыаларбар сүгүрүйэллэригэр баҕарабын.

— Саха дьонугар тугу баҕарыаҥ этэй?

— Курдук үөрэ-көтө сылдьыҥ, ырыаны таптааҥ, сүгүрүйүҥ, ырыата суох олох суох.

Күндү доҕорбут Николай! Биһиги эйиэхэ өссө да үрдүк ситиһиилэри, тус олоххор дьолу-соргуну баҕарабыт. Талаанныын ситэри арыйан Сахан сирин сайыннарыаҥ, дьоҥҥо-сэргэҕэ таптатыаҥ, ытыктатыаҥ диэн ис сүрэхпиттэн эрэнэбит.

Наташа ПРОТОПОПОВА,
Жанна ЛЕОНТЬЕВА,
СГУ студенткалара.

Реклама ● Биллэриилэр ● Реклама

СБЕРБААН САҤА ӨҤӨТҮН ТУҺАНЫҤ!

Россия Сбербаана бэйэлэрин клиеннарыгар уурдарыыларын уонна уу харчыны көһөрөр кыаҕы биэрэр. Элбэх филиалларгаах ситим көһөрүү операцияларын Россия территориятыгар баар хайа баҕарар Сбербаан учреждениетыгар оҥорору хааччыйар.

Уурдарыытын эбэтэр уу харчыны көһөрөр киһи харчытын көһөттөрөр Сбербаанын учреждениетыгар хайаан да счеттаах буолара ирдэниллибэт.

Көһөрүү операцията клиент сайабылыанньатыгар олоҕуран оҥоһуллар. Маннык өҥөнөн туһаныан баҕалаах киһи уурдарыытын көһөрөрүн туһунан сайабылыанньаны уурдарыылаах Сбербааныгар даҕаны, көһөрөр Сбербааныгар даҕаны сурдуйуон сөп.

Уурдараччы харчытын бэйэтин да аатыгар, атын да киһи аатыгар көһөрүөн сөп.

Сбербаан бэйэтин расчетнай ситимэ уонна үрдүк квалификациялаах кадрдара аахсыыны суһаллык уонна хаачыстыбалаахтык оҥорору хааччыйаллар.

М. К. Аммосов фондатын юбилейнай лотереятын общественнай тарҕатааччылартан, маҕаһыыннартан атыылаһыҥ! Сыаната, чэпчэки—сүүйүүтэ ботуччу! Балаҕан ыйыгар оонньонор!

Реклама ● Биллэриилэр ● Реклама

Срочно продается участок с недостроенным домом 6х10 в районе лесопункта. Адрес посредника: с. Намцы, ул. Колхозная ,19, кв. 4, тел: 22-793.

1972 сыл бэс ыйын 26 күнүгэр Попова Мира Николаевна аатыгар бэриллибит А 499270 №-дээх аттестат сүппүтүнэн дьиҥэ суоҕунан ааҕыллар.

Улуустааҕы киин балыыһа администрация, профсоюзнай тэрилтэтэ, Үөдэй участковай балыыһатын коллектива, балыыһа үлэһиттэригэр Соловьева Екатерина Афанасьевнаҕа таптыыр уола, Соловьева Акулина Петровнаҕа, Ядреева Валентина Петровнаҕа, Соловьев Сергей Петровичка, Соловьева Евдокия Ивановнаҕа, Охлопкова Анна Афанасьевнаҕа, Охлопкова Марфа Афанасьевнаҕа таптыыр бырааттара

СОЛОВЬЕВ
Никита Петрович

эдэр сааһыгар хомолтолоохтук өлбүтүгэр дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Таптыыр бырааттым, убайбыт үлэ, тыыл ветерана, пенсионер

КУЛИЧКИН
Афанасий Алексеевич

б. дь. от ыйын 19 күнүгэр соһумардык өлбүтүнэн оҕолоругар уонна билэр дьонугар кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Убайа, аймахтара.

АОЗТ «Быйаҥ» администрацията, профкома кылаабынай инженер Румянцев Г. Д. таптыыр ийэтэ

РУМЯНЦЕВА
Елена Кузьминична

уһун ыарахан ыарыыттан өлбүтүгэр кини дьиэ кэргэттэриҥэр, аймахтарыгар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Редактор В. Г. КАСЬЯНОВ.

ОТДЕЛЛАР информация, сурук; төрүт культура —21496, иллюстрация уонна реклама (секретариат) — 21640, Бухгалтерия — 21141. «Нам» телерадиостудия — 21632.

Сурукка аккытын-суолгутун, үлэҕитин, дьиэҕит аадырыһын чуолкай ыйыҥ.
Автор этэрэ мэлдьи хаһыат санаатыныын биир буолуохтаах диэн буолбат.

«Эҥсиэли»—Нам улууһун хаһыата; 678040, Саха Республиката, Нам с., Октябрьскай уул. 1.
Учредителлэр: Нам улууһун дьаһалтата, «Саха-полиграфиздат» национальнай компания.
С. Р. бэчээт уонна маассабай информация көҥүлүн көмүскүүр региональнай инспекциятынан регистрацияламмыт № Я 0085.

Нам улууһун типографията: 678040, Нам с., Ленскэй уул., 85.
Формата А3. Кээмэйэ 1,0 бэч. лист. Нэдиэлэҕэ үстэ тахсар. Индексэ 54889 Тираһа 1487.
Бэчээттэннэ 23.07.97 с. Сакааһын №-рэ 79.